

LENININĖS NACIONALINĖS POLITIKOS ATSPINDŽIAI TARYBINĖJE BIBLIOTEKININKYSTĖJE

KLEMENSAS SINKEVIČIUS

Šiuolaikinėmis paaštrėjusios dviejų sistemų — socialistinės ir kapitalistinės — ideologinės kovos bei mokslinės techninės revoliucijos sąlygomis, padidėjus mokslo vaidmeniui ir tapus jam betarpiška gamybine jėga, bibliotekoms kyla nauji sudėtingi uždaviniai kultūros, švietimo, komunistinio auklėjimo bei mokslinės informacijos sferose.

Ryšium su naujais uždaviniais pastaraisiais metais itin susirūpinta šalies bibliotekų organizacinės sistemos tobulinimu, jų techninės darbo ginkluotės moderninimu, darbo metodų įvairinimu bei mokslo tiriamojo darbo bibliotekininkystės, bibliografijos ir mokslinės informacijos srityse vystymu. Mokslinis bibliotekininkystės vystymosi dėsningumų atskleidimas įgalina teisingai įvertinti jos dabarties reiškinius bei poslinkius ir nustatyti optimalią ateities prognozę.

Tarybiniuose bibliotekininkystės vystymosi dėsningumų tyrinėjimuose bene mažiausiai liesta lenininės nacionalinės politikos atspindėjimo bibliotekininkystėje problema.

Nacijų ir tautybių, gyvenusių carinės Rusijos teritorijoje, ekonominio bei kultūrinio išsivystymo tradicijos ir lygis buvo labai nevienodi. Vienos tautos galėjo

didžiutis sena ir turtinga literatūra, kitos — dar neturėjo nė savo rašto. Knygos atskirų tautų kalbomis pradėtos spausdinti netrukus po spausdinimo staklių išradimo: senąja ukrainiečių kalba — 1491 m. (Krokuva) ir 1574 m. (Lvovas), armėnų kalba — 1512 m. (Venecija), senąja baltarusių kalba — 1517 m. (Praha) ir 1525 m. (Vilnius), latvių kalba — 1525 m. (Vokietija, vieta nenustatyta) ir 1585 m. (Vilnius), estų kalba — 1535 m. (Vitenbergas), lietuvių kalba — 1547 m. (Karaliaučius) ir 1595 m. (Vilnius) ir t. t. Vidurinėje Azijoje pirmosios knygos buvo išspausdintos tik 1868 m.¹ Iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos kirgizų kalba buvo išleistos tik keturios knygos². Daugelis tautybių ikirevoliuciniais metais iš viso neturėjo spausdintų knygų. Atskirose šalies vietose aukštosios mokyklos veikė dar viduramžiais (Vilniaus universitetas — 1579—1832 m., Tartu universitetas — 1632—1656 m. ir 1690—1710 m.³, Lvovo universitetas — nuo 1661 m.⁴). Kai kurios tautybės visiškai neturėjo savo mokyklų. Pirmosios bibliotekos Gruzijoje žinomos jau V a.⁵ Turtingomis bibliotekomis giliaisiais viduramžiais garsėjo Turkestanas. Arabų geografai ir keliautojai Jakutas

¹ Шевченко З. М. Из истории библиотечного дела в Таджикистане. Душанбе, 1968, с. 4.

² Ромах Н. И. История развития библиотечного дела в Киргизии (1870—1941 гг.). Фрунзе, 1967, с. 30.

³ Вескимяги К. История развития библиотечного дела в Эстонии с начала XIX века до 1917 года. Тарту, 1964, с. 5.

⁴ Наукова бібліотека Львівського Державного Університету ім. Ів. Франка. Львів, 1959, с. 3.

⁵ Курашвили Ф. Е. Библиотечное дело Грузинской ССР.— «Библиотеки СССР», вып. 37, 1968, с. 21.

„Šalių žodyne“ 1219 m. rašė, kad Mervoje buvo dešimt knygų saugyklų, į kurias panašių savo dydžiu ir turtais visame pasaulyje jam netekę matyti⁶. Daugelis tautybių neturėjo bibliotekų iki XIX—XX a. Visoje šalyje ikirevoliuciniais metais raštingumo laipsnis buvo labai žemas, lyginant su kitais civilizuotais ano meto kraštais. Kai kurios tautybės visai neturėjo rašto. Raštingųjų procentas buvo toks: tadžikų — 0,5%, kirgizų — 0,6%, turkmėnų — 0,7%, uzbekų — 1,6%, kazachų — 2%⁷, azerbaidžaniečių — 9%⁸ ir tik estų — 77%⁹.

Carinę Rusiją V. Leninas vadino „tautų kalėjimu“. Čia, kaip žinoma, ilgus metus lietuvių tautai buvo uždrausta spauda ir mokykla gimtąja kalba. 1863 m. buvo uždrausta spausdinti knygas ir baltarusių bei ukrainiečių kalbomis¹⁰. Carinėje Rusijoje 1913 m. išleistas tik 2 knygos baltarusių kalba — abi ne Baltarusijos teritorijoje¹¹. Sunkų jungą vilko ir pati rusų tauta. Kaip yra rašęs F. Engelsas, „tauta, engianti kitas tautas, negali būti laisva“¹². Carizmas, kaip politinė valstybinė sistema, nebuvo suinteresuotas rūpintis atskirų tautų nacionaline ekonomine bei kultūrine pažanga.

Tačiau ir tokiomis nacionalinės diskriminacijos ir tautų kiršinimo, jų izoliavimosi ir nepasitikėjimo sąlygomis vyko aktyvus keitimasis kultūrinėmis vertybėmis, kuriame ne paskutinę vietą užėmė bibliotekos. Knygos padėjo „kitataučiams“

sužinoti, kad, be žandarų ir uriadnikų, yra ir kita Rusija — Puškino, Tolstojaus, Černyševskio, Lenino Rusija. Tautų suartėjimą stimuliuavo kylantis darbininkų judėjimas, bendros kovos prieš carizmą interesai. Jį skatino mokslo bei kultūros vystymasis, kuris priklausė nuo to, kaip susipina čia nacionaliniai ir internacionaliniai elementai. O „kiekvienas žingsnis pirmyn kultūros kelyje buvo žingsnis į laisvę“¹³.

Antiliaudinės carinės vyriausybės „švietimo“ politikos rezultatas buvo labai menkas bibliotekų tinklas, veikęs XX a. pradžioje ir atitekęs Tarybų šalies tautoms, nugalėjus Didžiąjį Spalio socialistinei revoliucijai. Statistikos žiniomis, 1913 m. šalyje veikė 76 000 visų tipų bibliotekų, kurių fonduose buvo 46 mln. knygų¹⁴. Nežymi jų dalis — mokslinės bei viešosios bibliotekos, turėjusios palyginti turtingus fondus, tačiau labai sunkiai prieinamos liaudžiai. Būtent šio tipo bibliotekas V. Leninas reikalavo padaryti „prieinamas ne mokslininkų, profesorių ir pan. specialistų cechui, o masei, miniai, gatvei“¹⁵. Žymi dalis statistikon įtrauktų bibliotekų buvo vadinamosios liaudies bibliotekos, sudarytos pagal carinės švietimo ministerijos knygų katalogus. 1913 m. V. Leninas rašė: „Pamatysite užrašą „liaudies biblioteka“ — galite triumfuoti. Bus pigi, o gal ir nemokama brošiūra, išleista rusų tautos sąjungos arba visos Rusijos nacionalistų klubo, esant gydytojiš-

⁶ Язбердыев А. Книги о библиотечном деле в Туркмении.— «Библиотеки СССР», вып. 37, 1968, с. 142.

⁷ Ким М. 40 лет советской культуры. М., 1957, с. 23, 26.

⁸ Халафов А. А. Библиотечное дело в Советском Азербайджане в 1920—1925 годы.— «Библиотеки СССР. Опыт работы», вып. 33, 1966, с. 16.

⁹ Лаус А. И. Деятельность библиотек Советской Эстонии.— «Библиотеки СССР. Опыт работы», вып. 29, 1965, с. 33.

¹⁰ Назмутдинов И. К. Из истории развития государственных библиотек союзных республик.— «Труды Гос. Б-ки СССР им. В. И. Ленина», т. 11, 1969, с. 47—48.

¹¹ Симановский И. Б. Книжная палата Белорусской ССР.— В кн.: Сорок лет советской государственной библиографии. М., 1960, с. 94.

¹² Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. Т. 18. М., 1961, с. 509.

¹³ Engelsas F. Anti-Diuringas. V., 1958, p. 98.

¹⁴ Полубояринов М. М. Библиотечное дело в СССР в цифрах.— «Библиотеки СССР», вып. 36, 1967, с. 134.

¹⁵ Leninas V. I. Raštai. T. 19. V., 1953, p. 253.

kai dvasinei cenzūros priežiūrai" ¹⁶. Nors šie žodžiai buvo skiriami serijinei literatūrai apibūdinti, tačiau jie iš dalies nusako ir tų laikų liaudies bibliotekų fondų turinį ¹⁷.

Statistikos duomenimis, 1913 m. masinės bibliotekos 100 gyventojų Rusijos Federacijoje (dabartinės sienos) turėjo po septynias knygas, Baltarusijoje — po šešias, Ukrainoje, Latvijoje ir Estijoje — po penkias, Moldavijoje — po tris, Kazachstane — po dvi, Gruzijoje, Armėnijoje, Azerbaidžane ir Lietuvoje — po vieną knygą, o Uzbekijoje, Kirgizijoje, Tadžikijoje ir Turkmėnijoje masinių bibliotekų išvis nebuvo ¹⁸. Dviem milijonams totorių-baškirių tautybių gyventojų teko tik 26 bibliotekos ¹⁹.

Žinoma, ši statistika nėra tikslė. Ji, pvz., neapėmia pagrindinių neregistruotų bibliotekų, veikusių įvairiose šalies vietose ir suvaidinusių labai svarbų vaidmenį, skleidžiant masėse pažangiąją revoliucinę knygą. Kita vertus, statistikon įtrauktos bibliotekos, įsteigtos „kitataučių“ srityse rusiškai administracijai aptarnauti. Jos neturėjo knygų vietinių tautų kalbomis ir neatspindėjo jų interesų. Ministerijos kataloguose, reglamentavusiuose liaudies bibliotekų fondų sudėtį, knygų „kitataučių“ kalbomis visiškai nebuvo. Carinė administracija rusifikavimo tikslais steigė taip pat valstybines bibliotekas. Tokių bibliotekų būta nemaža ir Lietuvoje. Beje, 1905—1907 m. buržuazinės-demokratinės revoliucijos banga jas nušlavė ²⁰.

Rusijos komunistai leniniečiai, kovodami už visų tautų lygiateisiškumą, reikalavo steigti bibliotekas tautinėms mažumoms. V. Leninas 1914 m. savo laiške S. Šaumianui, dėstydamas mintis apie pa-

teiktino Valstybės dūmai įstatymo dėl nacijų lygiateisiškumo ir dėl nacionalinių mažumų teisių gynimo projektą, mini tautinių mažumų teisę turėti „muziejų ir bibliotekų, teatrų ir kt. „kitataučių“ skyrius“ ²¹.

Carizmas nesudarė sąlygų tautų lygiateisiškumui pasiekti. V. Leninas teigė, kad tezę apie nacijų lygiateisiškumą liks vien tuščia fraze, jei nebus sukurta tam tikra politinė ir materialinė bazė jai įgyvendinti.

Politinė bazė nacijų lygiateisiškumui įgyvendinti buvo išnaudotojų klasių nuvertimas, Tarybų valdžios iškovojimas. Materialinė bazė kūrėsi didelių Komunistų partijos bei Tarybinės vyriausybės pastangų dėka, sutinkamai su lenininės nacionalinės politikos principais planuojant materialinių vertybių ir resursų paskirstymą bei gamybinių jėgų išdėstymą.

Tarybų šalies tautų politinio, ekonominio bei kultūrinio vystymosi reikalus reglamentavo „Rusijos tautų teisių deklaracija“, priimta 1917 m. lapkričio 15 d. ir pagrįsta lenininio tautų lygiateisiškumo principu.

Svarbią reikšmę, kuriant nacionalines šalies tautų kultūras, turėjo lenininiai patvarkymai dėl carinės administracijos išvežtų kultūrinių vertybių, jų tarpe ir knygų, sugražinimo toms tautoms, kurioms jos priklauso.

Kultūros įstaigoms nacionalinėse respublikose bei srityse įkurti daug pastangų dėjo centriniai partiniai bei tarybiniai organai.

RKP(b) X suvažiavimas savo rezoliucijoje nurodė, kad „partijos uždavinys yra padėti nedidžiarusių tautų darbo masėms pasivyti pirmyn pažengusią centrinę Rusi-

¹⁶ Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Т. 23, М., 1961, с. 294.

¹⁷ Шунков В. И. Библиотеки страны к 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции. — «Библиотеки СССР. Опыт работы», вып. 32, 1966, с. 4.

¹⁸ Полубояринов М. М. Библиотечное дело... с. 134.

¹⁹ Закиров М. Х. Развитие библиотечного дела в Башкирской АССР за годы советской власти. — «Библиотеки Башкирии», вып. 3, 1968, с. 7.

²⁰ Vladimirovas L. Caro vyriausybės politika kultūros-švietimo srityje Lietuvoje 1861—1904 m. laikotarpiu. — „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, t. 3, 1964, p. 159—190.

²¹ Leninas V. I. Raštai. T. 35. V., 1955, p. 106.

ją, padėti joms ... išugdyti pas save spaudą, mokyklas, teatrą, klubus ir apłamai kultūros švietimo įstaigas gimtąja kalba" ²². Partijos XII suvažiavimas savo rezoliucijoje vėl pabrėžė būtinumą padėti atsiliekančioms nacijoms ūkiniu bei kultūriniu atžvilgiu, nes jos „neįstengia pilnutinai pasinaudoti nacionalinio lygiateisiškumo joms suteikiamomis teisėmis ir galimūmais, neįstengia be tikros ir ilgalaikės pagalbos iš išorės įkopti į aukštesnę vystymosi pakopą ir tuo būdu pasivyti priekini nužengusias tautybes" ²³.

Žymų vaidmenį, rūpinantis nerusų tautybės žmonių politiniais, ekonominiais bei kultūriniais reikalais, jų tarpe ir bibliotekomis, jau pirmaisiais Tarybų valdžios metais vaidino Tautybių reikalų liaudies komisariatas. Pastarojo organai vietose kūrė bibliotekas, organizavo knygų, žurnalų ir laikraščių leidimą gimtąja gyventojų kalba. Baltarusijos reikalų komisariatas planavo rinkti knygas ir organizuoti Baltarusijoje viešąją biblioteką bei pavyzdinę pedagoginę biblioteką ²⁴. Lietuvos reikalų komisariatas išleido brošiūrą apie bibliotekų darbą — pirmą tokio tipo leidinį lietuvių kalba.

Propaguoti knygai šalies pakraščiuose buvo panaudojami agitaciniai traukiniai. Kaip žinoma, 1919 m. pradžioje V. Lenino vardu pavadintas agitacinis traukinys aplankė ir Vilnių. Maždaug 300 knygų iš jo gavo Vilniaus viešoji biblioteka ²⁵. Agitacinis traukinys „Raudonieji Rytai“ 1920 m. atliko du reišus į Turkestaną, nuveždamas organizacijoms ir atskiriems asmenims 3078 agitacines bibliotekėles ²⁶.

Ypatingas dėmesys gyventojų bibliotekinio aprūpinimo klausimui atspindi V. Lenino laiške Švietimo liaudies komi-

sariatui, parašytame 1919 m. vasario mėn. ²⁷

Kadangi caro vyriausybė vietinių gyventojų nacionalinės kultūros reikalais nesirūpino, tai nacionalinės literatūros bibliotekų arba jų skyrių vietose nebuvo. Daug pastangų teko padėti vietinėms partinėms bei tarybinėms organizacijoms, kuriant nacionalinę spaudą, bibliotekas. Kaip matome, vartydami atskirų respublikų bibliotekų istorijos lapus, šiam darbui prireikė dešimtmečių. Pvz., Uzbekijos KP CK, nors nacionalinės literatūros fondų kūrimu buvo rūpinamasi nuo pat pirmųjų Tarybų valdžios metų, 1936 m. surengė patikrinimą, kaip bibliotekos aprūpina gyventojus knygomis jų gimtąja kalba ²⁸.

V. Lenino iniciatyva 1923 m. RKP(b) CK priėmė nutarimą dėl specialiojo kultūros bei švietimo fondo sudarymo, padedant Vidurinės Azijos respublikoms likviduoti kultūrinį atsilikimą ²⁹.

Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos iš esmės pasikeitė visuomeninės bibliotekų funkcijos: keitėsi bibliotekų darbo turinys, plėtėsi pastarųjų tinklas, o jų fondai ir darbo apimtis ėmė augti neregėtais istorijoje tampa bei mastais.

Nacionaliniu požiūriu Tarybų Sąjungoje per visą jos istoriją bibliotekos atlieka dvejopo pobūdžio funkcijas.

Pirma, plataus įvairių tipų bibliotekų tinklo sukūrimas bei turtingų knygų fondų sudarymas nacionalinėse respublikose arba srityse yra itin svarbi sąlyga buvusių anksčiau atsilikusių nacijų švietimui, mokslui, ekonomikai ir kultūrai vystytis.

Vystantis nacionalinei kultūrai bei mokslui, plečiantis literatūrai ir didėjant knygų nacionalinėmis kalbomis tiražams,

²² Tarybų Sąjungos Komunistų partija suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų rezoliucijose ir nutarimuose. D. I. V., 1955, p. 543.

²³ Ten pat, p. 689—690.

²⁴ Симаковский И. Б. Развитие библиотечного дела в БССР. — В кн.: 40 лет библиотечного строительства в СССР. М., 1958, с. 205.

²⁵ Vladirovos L. Vilniaus universiteto biblioteka. V., 1958, p. 58.

²⁶ Шевченко Э. М. Из истории библиотечного дела. . . , с. 19.

²⁷ Лепина В. I. Раštai. T. 28. V., 1954, p. 418—419.

²⁸ Касымова А. Г. Библиотечное дело в Узбекистане. Ташкент, 1968, с. 43, 80.

²⁹ Ромах Н. И. История развития библиотечного дела. . . , с. 34.

bibliotekų fonduose svarbią vietą užima vietinė spaudos produkcija.

Greta knygų nacionaline kalba bibliotekų fonduose sutinkamai su respublikų ekonominio, politinio bei kultūrinio vystymosi interesais kaupiami (pagal bibliotekos profilį) spaudiniai kitų broliškujų tautų ir pasaulyje plačiai paplitusiomis kalbomis. Knyga rusų kalba sudaro tarybinėms tautoms palankias sąlygas bendrauti, dalytis savo kultūrinėmis vertybėmis.

Kita vertus, bibliotekų tinklas įgalina organizuoti plataus masto internacionalinio auklėjimo darbą. Supažindindamos savo skaitytojus su kitų tautų gyvenimu, su jų literatūra bei kultūra, įnašu į bendrą socializmo bei komunizmo kūrimą, šalies bibliotekos suartina bei sutelkia tarybines tautas.

Kuriant tarybinių bibliotekų tinklą, turintį vieningus darbo pagrindus bei principus, buvo laikomasi pažangių nacionalinių tradicijų, naujų organizacinių formų, atitinkančių nusistovėjusių tautų gyvenimo sanklodą. Pvz., Kirgizijoje bibliotekų tinklo kūrimosi metais buvo pastebėta, kad klubai-skaityklos, kaip politinio bei švietimo darbo kaime centrai, visiškai tuo metu pasiteisinę Rusijos Federacijoje, kirgizų aūluose ir kišlakuose turi būti pakeisti raudonosiomis jurtomis, arbatinėmis ir kitomis, labiau nacionalines gyveimo tradicijas bei sąlygas atitinkančiomis formomis³⁰. Respublikose, kuriose yra klajokliško gyvenimo elementų (gyvulių auginimas ganyklose ir pan.), vystėsi kilnojamo bibliotekinio aptarnavimo formos. Masinių bibliotekų tinklą respublikose, kuriose yra vienkiemių sistema, reikėjo sukurti tankesnę, negu respubliko-

se, kuriose yra susiformavusios stambios kaimų gyvenvietės.

Po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos nacionalinėse respublikose bei srityse formavosi respublikinės (sritinės) bibliotekos kaip nacionalinės knygų saugyklos ir viso bibliotekinio darbo respublikose (sirtyse) centrai.

Jau 1918 m. rugpiūčio 15 d. pradeda veikti Ukrainos nacionalinė biblioteka. 1919 m. sausio pabaigoje, praėjus vos pusantro mėnesio po Tarybų valdžios paskelbimo Lietuvoje, buvusios Vilniaus viešosios bibliotekos pagrindu įkuriamą nacionalinę biblioteka — Lietuvos Centrinis knygynas³¹. O 1919 m. balandžio 3 d. Latvijos Tarybinės vyriausybės dekretu įsteigiama Latvijos Centrinė biblioteka³². 1921 m. pradeda veikti Baltarusijos nacionalinė biblioteka, nusprendžiama steigti Armenijos nacionalinę biblioteką. Sekančiais metais nacionalinės bibliotekos atidaromos ir visose kitose sąjunginėse respublikose. Jos buvo įkurtos ir autonominėse respublikose: Buriatijoje (1934), Mordovijoje (1934), Totorijoje (1934), Marių ATSR (1936), Čečeno-Ingušijoje (1936), Šiaurės Osetijoje (1937), Čiuvašijoje (1938)³³.

Šiuolaikinės tarybinių respublikų respublikinės bibliotekos atlieka visas pasaulinėje literatūroje³⁴ deklaruojamas nacionalinių bibliotekų funkcijas: renka ir saugo respublikoje leidžiamą literatūrą, gauna privalomuosius spaudinių egzempliorius, ruošia bibliografinius leidinius ir pan. Be to, jos yra kartu ir plačios knygų propagandos centrai, tikri nacionalinės kultūros židiniai, aktyviai padedantys broliškai bendradarbiauti bei abipusiškai turinti visų TSRS tautų kultūrą³⁵. Socialis-

³⁰ Ten pat, p. 27—29.

³¹ Respublikinė biblioteka. 1919—1969. V., 1969, p. 7—9.

³² Vīla Lāča Latvijas PSR Valsts biblioteka. Rīgā, 1966, p. 9.

³³ Зг. Назмугдинов И. К. Роль республиканских (АССР) библиотек в организации работы с национальной и краеведческой литературой.— «Библиотеки СССР», вып. 37, 1968, с. 47—58; Из истории развития государственных библиотек союзных республик.— «Труды»... с. 44—64.

³⁴ Зг. Хамфриз К. У. Функции национальной библиотеки.— «Бюллетень ЮНЕСКО для библиотек», 1966, № 4, с. 170—181.

³⁵ Чубарьян О. С. Общее библиотековедение. М., 1968, с. 196—201.

tinės nacionalinės bibliotekos niekada nebuvo užsibrėžusios tikslu vien tik kaupti ir saugoti knygų archyvą³⁶.

Ypatinga vieta bibliotekų sistemoje teko stambiausioms šalies bibliotekoms. Valstybinė viešoji biblioteka Leningrade, viena seniausių ir turtingiausių šalies bibliotekų, 1929 m. patvirtintais nuostatais buvo pripažinta „centrine valstybine RTFSR knygų saugykla ir mokslo tyrimo įstaiga“³⁷. Savo fondų turtingumu, įvairių TSRS tautų literatūros leidinių gausumu ir savo darbo apimtimi Valstybinė viešoji M. Saltykovo-Šcedrino biblioteka yra sąjunginės reikšmės biblioteka. Buvusi turtingiausia ir įžymiausia Maskvos viešoji biblioteka — Rumiancevo muziejaus biblioteka — 1925 m. buvo reorganizuota į TSRS Valstybinę V. Lenino biblioteką, kuri atlieka TSRS tautų literatūros nacionalinės saugyklos ir visos šalies nacionalinės bibliotekos funkcijas³⁸.

Nacionalinės kultūros išvystymą mūsų šalyje atspindi taip pat knygų rūmų veikla.

Knygų rūmų sistema Tarybų Sąjungoje buvo sukurta, vadovaujantis lenininio dekretu „Dėl bibliografijos reikalų RTFSR perdavimu Švietimo liaudies komisarui“ (1920 m. birželio 30 d.). Nuo tų pat metų pradėję veikti Rusijos Federacijos Knygų rūmai ilgainiui įgavo sąjunginę reikšmę. 1935 m. jie buvo reorganizuoti į Visąsąjunginius knygų rūmus. Respublikiniai knygų rūmai buvo organizuoti sąjunginėse respublikose: Ukrainoje (1922), Armėnijoje (1922), Baltarusijoje (1924), Gruzijoje (1924), Azerbaidžane (1925), Uzbekijoje (1926), Turkmėnijoje (1926), Tadžikijoje (1936), Kazachstane (1928), Kirgizijoje (1939), Lietuvoje (1945), Latvijoje (1945), Estijoje (1946), Moldavijoje (1957) ir au-

tonominėse Totorijos (1925), Baškirijos (1929) bei Čiuvašijos (1931) respublikose³⁹. Pažymėtina, kad Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje knygų rūmų įsteigimu susirūpinta jau 1940—1941 m., vos atkūrus Tarybų valdžią. Kai dėl Lietuvos Knygų rūmų, tai jau 1941 m. pradžioje spaudoje buvo rašoma, kad „ši knygų reikalų tvarkymo, organizavimo įstaiga greitai laiku bus įkurta. Jau ruošiami tiems rūmams įstatai“⁴⁰. Tačiau hitlerinė okupacija šį pradėtą darbą buvo laikinai nutraukusi.

Knygų rūmams pavesta kaupti ir saugoti nacionalinį spaudos archyvą, ruošti einamosios bei retrospektyvinės registracinės bibliografijos leidinius. Vadovaujantis V. Lenino teiginiais apie klasinį kultūros pobūdį, apie dvi kultūras kiekvienoje nacionalinėje kultūroje kapitalizmo sąlygomis, įgyvendinami tarybinės nacionalinės bibliografijos principai. Nacionalinės bibliografijos leidiniai, įtraukiant į juos tiek atitinkamos respublikos teritorijoje išleidžiamus spaudinius, tiek ir kitų tarybinių respublikų bei užsienio socialistinių šalių spaudinius, susijusius su respublika tematinio, kalbinio arba autoriinio požiūriu, turi didelę reikšmę respublikos kultūrai, mokslui bei ekonomikai vystytis, iliustruoja vis didesnę tautų sąartėjimą, atspindi atskirų tautų įnašą į bendrą žmonijos pažangos reikalą.

Svarbų vaidmenį kiekvienos respublikos bibliotekų sistemoje vaidina respublikinių mokslų akademijų centrinės ir universitetų mokslinės bibliotekos, sukaupusios gausius tėvyninės bei užsienio literatūros fondus, turinčius didelę reikšmę respublikų liaudies ūkiui, mokslui bei kultūrai vystyti.

³⁶ Тюлина Н. И. Национальная библиотека.— «Библиотековедение и библиография за рубежом», вып. 23, 1967, с. 7.

³⁷ История Государственной Ордена Трудового Красного Знамени Публичной библиотеки имени М. Е. Салтыкова-Щедрина. Л., 1963, с. 189.

³⁸ История Государственной Ордена Ленина Библиотеки СССР имени В. И. Ленина за 100 лет. 1862—1962. М., 1962, с. 96—97.

³⁹ Pagal: Сорок лет советской государственной библиографии. М., 1960. 271 с.

⁴⁰ Biržiška V. Knygų gyvenime.—„Vilniaus balsas“, 1941, vasario 16.

Kartu su bibliotekininkystės vystymusi atskirose respublikose, formuojantis socialistinėms nacijoms ir vystantis jų nacionalinei kultūrai bei ekonomikai, vyko šalies bibliotekų darbo unifikuojimo ir suartėjimo procesas.

V. Lenino veikaluose ne kartą keliamas atskirų sričių bei respublikų autonomiškumo ir bendro valstybės centralizavimo klausimas. Kaip pažymi lenininės nacionalinės politikos klausimų tyrinėtojas G. Zimanas, „V. Leninas buvo tos nuomonės, jog reikia geriau sutikti su tuo, kad būtų tam tikra ūkinė žala dėl ūkio organų nepakankamo centralizavimo, kurį galima kompensuoti, panaudojant partinį autoritetą, negu sutikti su tuo, kad bus nacionalinio nepasitenkinimo, kad bus padaryta politinė žala, kuri galėtų neigiamai atsiliepti tautų draugystei, nes tokią žalą neutralizuoti yra žymiai sunkiau“⁴¹.

Valstybinių masinių, mokyklų ir kitų bibliotekų, vaidinančių itin svarbų vaidmenį, aprūpinant visuomenę knyga, tinklai, nesant centrinių administravimo organų, kūrėsi respublikinių organizacijų kompetencijoje. Tik kai kurie bibliotekų tinklai, atsižvelgiant į specifinius jų uždavinius, kūrėsi su centralizuota administravimo sistema: geležinkelių transporto techninių bibliotekų tinklas, sveikatos apsaugos įstaigų bibliotekų tinklas ir kt. Žymių centralizuotumo bruožų ikikariniais metais turėjo ir techninių bibliotekų tinklas. Valstybinė mokslinė biblioteka savo filialus steigė įvairių respublikų pramoniniuose centruose (Minskas, Ryga ir kt.).

Nesant centrinių administravimo organų, bibliotekų tinklai respublikose turėjo žymių unifikuojimo bruožų. Tai apsprendė bendri tarybinių bibliotekų uždaviniai ir bendros jų visuomeninės funkcijos. Teisinės, finansinės ir pan. normos visose respublikose remiasi bendru sąjunginiu

pagrindu, sąlygojančiu analogiškus sprendimus įvairiose šalies vietose.

Svarbus bibliotekų veiklą unifikuojantis stimulus buvo ir tai, kad Rusijos Federacijos bibliotekos turėjo sukaupę vertingą patyrimą. Tiek juo, tiek ir čia leidžiama gausia metodine medžiaga galėjo pasinaudoti ir kitų respublikų bibliotekos.

Šalies bibliotekininkai labai vertino savo kolegų Maskvoje, Leningrade ir kituose centruose darbo rezultatus ir patyrimą. Būdinga, kad jau pirmaisiais mėnesiais, atkūrus Lietuvoje Tarybų valdžią, mūsų bibliotekininkai rašė: „Dabar mums bus lengviau dirbti. Esant reikalui, galėsime pasitarti ir pasimokyti iš prityrusių bibliotekų ir bibliografijos darbe draugų, dirbančių Maskvoje, Leningrade, Minske, Kijeve ir kituose TSR Sąjungos centruose. Galėsime pasinaudoti jų patyrimu, sėkmingai išvengti nereikalingų klaidų bibliotekų pertvarkymo darbe, pasimokyti bibliotekininkystės mokyklose ir institutuose, susipažinti su bibliotekomis“⁴². Pokario metais ekskursijos į geriausias šalies bibliotekas buvo svarbi mūsų bibliotekininkų metodinė mokykla. Vien tik 1951—1952 m. 80 valstybinių masinių bibliotekų darbuotojų buvo nuvykę į Maskvą ir Leningradą susipažinti su bibliotekų patyrimu⁴³. Daugelį metų Maskvos ir Leningrado bibliotekose gamybinę praktiką atlikdavo Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekininkystės specialybės studentai.

Gilėjant kultūrinei revoliucijai, bibliotekų uždaviniai plėtėsi, jų darbas įvairėjo. Atitinkamai didėjo būtinumas vis plačiau ir tobuliau unifikuoti bibliotekų darbą.

Pokariniais metais kuriama visasąjunginė metodinio vadovavimo sistema. 1948 m. TSRS Valstybinė V. Lenino biblioteka įpareigojama teikti metodinę pa-

⁴¹ Zimanas G. Per suklestėjimą į vienybę. V., 1968, p. 161.

⁴² Bibliotekininkų uždaviniai Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje.—„Bibliografijos žinios“, 1940, Nr. 5, p. 130.

⁴³ Lietuvos TSR Kultūros ministerijos archyvas, Kultūros-švietimo valdybos fondas, ap. 1, b. 39, l. 354.

ramą visų respublikų masinėms bibliotekoms. 1953 m., įkūrus TSRS Kultūros ministeriją, visos šalies valstybinės masinės bibliotekos buvo sujungtos į vieną tinklą. 1959 m., įsteigus Valstybinę viešąją mokslinę techninę biblioteką ir pavedus jai sąjunginio mokslinio metodinio vadovavimo centro funkcijas, žymūs poslinkiai vyksta, konsoliduojant šalies techninių bibliotekų tinklą ir unifikuojant jų darbą. Tais pačiais metais kuriasi sąjunginė aukštųjų mokyklų bibliotekų mokslinio metodinio vadovavimo sistema. Pastaruoju metu kuriama ir sąjunginė bendrojo lavinimo mokyklų vadovavimo sistema ir t. t. Bibliotekų darbui koordinuoti bei unifikuoti sudaryta daugelis komisijų ir tarybų. Parengti itin svarbūs šalies bibliotekų darbą unifikuojantys dokumentai; įvairių tipų bibliotekų nuostatai arba įstatatai, bibliotekinės technikos minimumai, bibliotekų tinklo organizavimo nuostatai ir kt.

Visasąjunginių administravimo, metodinio vadovavimo, koordinavimo ir pan. centrų sukūrimas, visasąjunginės reikšmės normatyvinių dokumentų parengimas įgalina operatyviau ir išsamiau keistis bibliotekų darbo patyrimu tarp respublikų ir tokiu būdu sudaro sąlygas toliau sparčiai vystyti bibliotekų darbą šalyje.

Centrinių ir vietinių administracinio bei metodinio vadovavimo organų veiklos ir jų parengtų dokumentų analizė jau leidžia daryti kai kuriuos apibendrinimus.

Visasąjunginiai administracinio bei metodinio vadovavimo centrai, sprenddami sąjungines problemas, glaudžiai bendradarbiauja su vietiniais organais. Principiniams klausimams spręsti, dokumentams parengti sudaromos autoritetingos komisijos, įtraukiant į jas įvairių respublikų bibliotekų atstovus, renkamos nuomonės bei pasiūlymai, konsultuojamasi. Visasąjunginės reikšmės dokumentai pavadinami „tipiniais“, „pavyzdiniais“ ir pan., detalizuojant ir konkretizuojant juos vietose.

Kartu reikia pastebėti, kad kai kurie visasąjunginiai dokumentai turi tendenciją detaliai reglamentuoti visą bibliotekinio darbo įvairiomis sąlygomis įvairovę. Imkime, pvz., bibliotekinės technikos minimumą. Iki 1957 m. šalyje buvo leidžiamas RTFSR valstybinių masinių bibliotekų minimumas (išėjo 7 leidimai) ir jo pavyzdžiu, vadovaujantis bibliotekų unifikavimo tendencijomis, ruošiami minimumo leidimai respublikose, daugiau ar mažiau atspindintys vietinę specifiką. Pvz., Gruzijos TSR buvo išleisti keturi minimumo leidimai (1939, 1946, 1952, 1953), Ukrainos TSR — du (1939 ir 1954), Lietuvos TSR — du (1948 ir 1955), Estijos TSR — vienas (1955), Turkmėnijos TSR — vienas (1945). 1957 m. pasirodęs 8-asis minimumo leidimas yra TSRS Kultūros ministerijos patvirtintas ir turi aiškia tendenciją atspindėti visų respublikų bibliotekų įvairovę. Tačiau vietinę įvairovę ne visais atvejais tikslinga unifikuoti. Pvz., jeigu skaitytojų skirstymas į vyrus ir moteris bibliotekos dienoraščiuose (tai reglamentuota minimume) vienose respublikose yra visiškai suprantamas ir būtinas, tai kitose šis darbas — beprasmiškas.

Analogiškų sąjunginių ir respublikinių dokumentų nemotyvuoto „derinimo“ pavyzdys yra TSRS ir RTFSR pavyzdinės masinių bibliotekų tinklo organizavimo taisyklės⁴⁴. Respublikinės taisyklės ne tik nesuderintos su visasąjunginėmis, ne tik jų nedetalizuoja, bet ir daugeliu atvejų iš esmės joms prieštarauja.

Vystantis bibliotekų darbui šalyje, vis įvairesnių formų bei metodų atsiranda ir nacionalinėse respublikose. Didelį vaidmenį turi sukaupiamas darbo patyrimas. Siekiant skatinti vietinę iniciatyvą bei sudaryti erdvę ieškojimams ir eksperimentavimui, taip pat ieškant optimalaus šalies bibliotekų unifikavimo sprendimo, reikėtų atlikti tyrimus ir nustatyti, kuriais klausimais šalies bibliotekų darbas būtinai ir reglamentuotai unifikuotinas. Manytumėme, jog tokie svarbūs, tarybinei

⁴⁴ Руководящие материалы по библиотечному делу. М., 1968, с. 108—115.

bibliotekininkystei pamatą sudarantys dokumentai, kaip bibliotekinės technikos minimumas, visuomenės bibliotekinio aptarnavimo standartai, bibliotekų visuomenines funkcijas bei jų vietą bendroje informacijos ir masinių komunikacijų sistemoje nustatantys nuostatai ir panašūs sąjunginės reikšmės dokumentai, turėtų reglamentuoti svarbiausius visoms respublikoms privalomus teiginius bei rodiklius, kad kiekvienoje respublikoje, atsižvelgiant į jos istorines, kalbines, organizacines ir kitas aplinkybes, šie dokumentai būtų taikomi vietoje, nekeičiant jų esmės. Čia pravartu dar kartą priminti minėtąjį V. Lenino laišką Švietimo liaudies komisariatui bibliotekų atskaitomybės klausimu⁴⁵. Rašydamas apie lenktyniavimo organizavimą, V. Leninas teigė, kad „su demokratiniais ir socialistiniais centralizmu nieko bendro neturi nei šabloninimas, nei vienodumo įvedimas iš viršaus. Vieningumą pagrindiniuose, pamatiniuose, esminiuose dalykuose ne suardo, bet užtikrina įvairumas detalėse, vietinėse ypatybėse, būduose *prieiti* prie dalyko“⁴⁶.

Siekiant toliau vystyti bibliotekininkystę kiekvienoje respublikoje, aktyvinti keitimąsi patyrimu ir rezultatais tarp respublikų, reikia išspręsti dalykinės informacijos klausimą.

Dabartinė tarpusavio informavimo sistema jau įgalina palyginti neblogai žinoti bibliotekų darbą RTFSR ir savoje respublikoje. Be to, tiek iš tarybinių, tiek ir betarpiškai iš užsienio šaltinių plačiai žinomomis kalbomis (vokiečių, anglų, lenkų ir kt.) galima pasisemti nemažai žinių apie daugelio užsienio šalių bibliotekas. Apie sąjunginių respublikų bibliotekų darbo patyrimą ir pasiekimus informaciją turime labai fragmentišką. Ne be pagrindo, rašy-

dami apie kadrų rengimą, Leningrado Valstybinio N. Krupskajos kultūros instituto docentai Z. Rivlinas ir G. Firsovas teigia: „Bibliotekininkystės disciplinų dėstymas atspindi faktiškai bibliotekų darbą Rusijos Federacijoje ir tam tikru laipsniu supažindina studentus su užsienio bibliotekomis. Tačiau paskaitose labai menkai nušviečiamas bibliotekų darbo organizavimas ir vystymasis sąjunginėse respublikose, kurios, kaip žinoma, sukaupe didelį darbą su knyga ir skaitytoju patyrimą. Rezultatai, pasiekti šioje srityje daugelyje respublikų (Ukraina, Baltarusija, Lietuva, Kazachstanas ir kt.), yra verti nuodugnaus tyrinėjimo“⁴⁷.

Informacijos stoka — viena iš sąlygų, stabdančių plačius mokslinius tarybinės bibliotekininkystės problemų tyrinėjimus. „Mokslinės tarybinės bibliotekininkystės istorijos mes kol kas neturime“⁴⁸.

Tyrinėjimų duomenų ir informacijos stoka trukdo reikiamai atskleisti mūsų realius pasiekimus bei turimą istorinių vertybių bagažą tiek saviems, tiek ir užsienio skaitytojams.

Spaudoje buvo siūloma, „siekiant maksimaliai išstudijuoti, apibendrinti ir atskleisti sąjunginių respublikų bibliotekų pažangų patyrimą bei suteikti joms paramą, ... paversti žurnalą „Bibliotekar“ („Bibliotekininkas“) TSRS Kultūros ministerijos organu“⁴⁹. Visasąjunginis žurnalas, be abejo, padėtų teikti platesnę informaciją. Tačiau visiškai išspręsti informacijos problemas vienas toks žurnalas vargu ar pajėgtų.

Pastaraisiais dešimtmečiais įvairius straipsnių rinkinius, pasikeitimo darbo patyrimu biuletenius, leidinius tipo „Į pagalbą bibliotekininkui“ ir pan. daugiau ar mažiau reguliariai bandoma leisti daugely-

⁴⁵ *Leninas V. I.* Raštai. T. 28. V., 1954, p. 418—419.

⁴⁶ *Ten pat.* T. 26, V., 1954, p. 377.

⁴⁷ *Ривлин З. и Фирсов Г.* О некоторых актуальных вопросах библиотечного дела в СССР.— «Труды Ленинградского Государственного института культуры им. Н. К. Крупской», т. 19, 1968, с. 23—24.

⁴⁸ *Чубарьян О. С.* Общее библиотековедение. М., 1968, с. 25.

⁴⁹ *Ораков Э.* Библиотечное дело в Советской Туркмении.— «Библиотеки СССР. Опыт работы», вып. 34, 1967, с. 29.

je respublikų. Ukrainoje, be mėnesinio žurnalo „Socialistinė kultūra“ (ukrainiečių k.), gana plačiai atspindinčio bibliotekų darbą, biuletenius yra leidę Čerkasų, Ternopolio, Lvovo, Odesos ir kitų sričių bibliotekos. Kazachstane nuo 1959 m. leidžiamas ketvirtinis biuletenis „Kazachstano bibliotekos“ (rusų k.), o nuo 1962 m.— straipsnių rinkinys „Kazachstano techninių bibliotekų darbo patyrimas“ (rusų k., išleisti 8 šąs.). Armėnijoje 1960 m. pradėtas leisti biuletenis „Bibliotekininkas“ (armėnų k.), kuris 1963 m. reorganizuotas į ketvirtinį biuletinį „Kultūros-švietimo darbas“ (armėnų k.). Kirgizijoje 1961 m. pradėjo eiti informacinis biuletenis „Kirgizijos bibliotekų darbo patyrimas“ (kirgizų ir rusų k., išleisti 7 šąs.). Jo vietoje 1965 m. pasirodė ketvirtinis „Kirgizstano bibliotekininkas“ (kirgizų ir rusų k.). Estijoje 1964—1968 m. ėjo biuletenis „Bibliotekų darbo įdomybės“ (estų k., išleisti 5 šąs.), vėliau pavadintas „Biblioteka“ (estų k., išleisti 2 šąs.). Latvijoje nuo 1961 m. eina „Bibliotekų darbo naujovės“ (latvių k., išleista 17 šąs.), o Gruzijoje nuo 1955 m.— „Metodinė medžiaga į pagalbą masinėms bibliotekoms“ (gruzinų k.). Biuletiniai buvo leidžiami ir autonominėse Kabardos-Balkarijos, Čiuvašijos, Karelijos, Udmurtijos, Marių ir kitose respublikose. Baškirijos ATSR biuletinio „Baškirijos bibliotekos“ (rusų k.) 1965—1968 m. išėjo 3 sąsiuviniai.

Specialiosios periodikos reikšmės didėjimą iliustruoja Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos informacinio biuletinio „Bibliotekų darbas“ leidimas. 1949—1955 m. jo išėjo tik 4 rotatorium spausdinti numeriai. O 1956 m. pradėtas leisti tipografiniu būdu ir 1960 m. tapęs prenumeruojamu, biuletenis iš pradžių buvo spausdinamas minimaliu 3500 egzempliorių tiražu. Per pastarąjį dešimtmetį išsiplėtė jo bendradarbių ratas, pagerėjo medžiagos kokybė, o tiražas pasiekė 5000 egzempliorių. Šis biuletenis siunčia-

mas į sąjungines respublikas ir į 40 užsienio šalių.

Tarybų Sąjungoje jau yra sukauptas nemažas mokslinės periodikos leidimo patyrimas. To iniciatoriai buvo sąjunginės reikšmės bibliotekiniai centrai bei bibliotekininkystės institutai, sukūrę ištisą mokslinės periodikos sistemą. Kartu buvo leidžiami ir vietinių, t. y. respublikinės reikšmės, bibliotekinių centrų mokslo darbai. Jau 1927 m. savo mokslo darbų tomą išleido Odesos Centrinė mokslinė biblioteka, 1935 m.— Uzbekijos Valstybinė biblioteka. 1934—1940 m. ėjo Gruzijos TSR Valstybinės viešosios K. Markso bibliotekos mokslo darbai. Pokario metais pasirodė Latvijos TSR Mokslų akademijos Fundamentalinės bibliotekos (1960) ir Latvijos TSR Valstybinės bibliotekos (1964) mokslo darbų tomai. 1950—1968 m. Estijos TSR išėjo trys „Tarybų Estijos bibliotekininkystės“ (estų k.) tomai. Reguliariai šio tipo mokslo darbai leidžiami Ukrainos TSR: 1940—1962 m. buvo išleistos septynios Charkovo Valstybinio bibliotekininkystės instituto „Mokslo užrašų“ knygos, o nuo 1962 m. kasmet pasirodo „Bibliotekininkystės ir bibliografijos“ (ukrainiečių k.) tomas, kurį parengiant dalyvauja įvairūs respublikos bibliotekiniai centrai. Lietuvos TSR pirmuosius panašius mokslo darbus— „Mokslinės bibliotekos metraščio“ 2 tomus — 1958—1961 m. išleido Vilniaus V. Kapsuko universiteto Mokslinė biblioteka. Tris „Bibliotekininkystės ir bibliografijos“ tomus 1961—1966 m. išleido Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinė biblioteka, o 1961 m. pradėjo eiti Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbų serija „Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai“, nuo 1969 m. pavadinta „Knygotyra“.

Pastarajame dešimtmetyje, padidėjus bibliotekų vaidmeniui, aprūpinant visuomenę spaudiniais ir informacija, sparčiai gausėja specialiųjų žurnalų visame pasaulyje. 1956 m. buvo užregistruoti 283, 1963 m.— 401 periodinis leidinys bibliote-

kininkystės klausimais⁵⁰. Dabar pasaulyje specialiųjų žurnalų leidžiama jau daugiau kaip 1000⁵¹.

Tolesnio tarybinės bibliotekininkystės vystymo uždaviniai verčia spartinti specialiosios periodikos leidimą sąjunginėse respublikose. Vienas iš respublikoje leidžiamų žurnalų turėtų būti skiriamas praktinės bibliotekininkystės reikalams, kuriame reikėtų spausdinti įvairią instruktyvinę, apžvalginę bei metodinę medžiagą, taikomą plačiam respublikos bibliotekų tinklui. Šis žurnalas būtų bibliotekininkų tribūna, keičiantis nuomonėmis, idėjomis bei darbo patyrimu. Kitą mokslo darbų tipo žurnalą reikėtų skirti moksliniams tyrimams publikuoti. Jis atspindėtų mokslinį respublikos potencialą. Respublikiniai specialieji žurnalai, paprastai leidžiami nacionalinėmis respublikų kalbomis, nagrinėjantys aktualias problemas, susijusias su vietine medžiaga ir sąlygomis, ir plačiai informuojantys apie kitų respublikų bei užsienio šalių bibliotekų darbą, galėtų pasiekti kiekvieną bibliotekininką ir skatinti jo aktyvumą, sprendžiant teorinius bei praktinius klausimus.

Kartu reikia ieškoti efektyvių būdų kalbų barjerams įveikti. Tuo tikslu visa sąjunginėse respublikose nacionalinėmis kalbomis leidžiama medžiaga privalėtų lygia greta turėti ne tik antraštes, bet ir trumpas anotacijas arba reziumė rusų kalba. Pravartu būtų leisti operatyvią referatinę bibliografiją bibliotekininkystės bibliografijos klausimais. Visa tai padėtų sekti bibliotekininkystės naujienas ir bibliotekų darbo rezultatus visoje Tarybų Sąjungoje, pakeltų mokslinio metodinio bei administracinio darbo kokybę. Kita vertus, platus informacijos apie respublikose išleis-

tus šio tipo darbus paskleidimas skatintų kelti jų kokybę, padėtų išgyvendinti tam tikrą vietinių leidinių žemesnės kokybės aspektą, „provinciališkumą“. Kartu su referatine informacija reikėtų sudaryti ir medžiagos vertimo į rusų kalbą pagal užsakymus sistemą.

Kuriant tarybinę bibliotekininkystę, reikėjo parengti bibliotekų darbuotojų kadrus. RKP(b) X suvažiavimas savo rezoliucijoje išskėlė uždavinį „organizuoti ir išvystyti platų tinklą tiek bendro mokomojo, tiek ir profesinio-techninio pabūdzio kursų bei mokyklų gimtąja kalba...“, kad būtų greičiau parengti vietiniai kvalifikuotų darbininkų ir tarybinių-partinių darbuotojų kadrai visose valdymo srityse ir visų pirma švietimo srityje“⁵².

Bibliotekų kadrams ruošti kūrėsi tiek trumpalaikių kursų, tiek ir specialiojo vidurinio bei aukštojo mokslo sistema. Aukštos kvalifikacijos bibliotekininkus-bibliografus visų pirma pradėta ruošti Leningrade (nuo 1918 m.) ir Maskvoje (nuo 1924 m.). Maskvos bibliotekininkystės institute N. Krupskajos nurodymu buvo brniruojamos vietos studentams iš Kirgizijos⁵³. 1934 m. 5 studentai iš Uzbekistano buvo nukreipti studijuoti bibliotekininkystę į Maskvą ir Leningradą⁵⁴. Panašių pavyzdžių turime nemaža. Kaip žinoma, ne vienas ir Lietuvos bibliotekininkas yra baigęs Maskvos arba Leningrado bibliotekininkystės institutą.

Kartu buvo steigiamos vidurinės bei aukštosios bibliotekininkystės mokyklos sąjunginėse respublikose. Aukštosios mokyklos pradėjo veikti šiose respublikose: Ukrainoje — nuo 1927 m.⁵⁵, Gruzijoje — nuo 1938 m.⁵⁶, Baltarusijoje — nuo

⁵⁰ Kunz F. Verzeichnisse bibliothekarischer Periodika.—„Der Bibliothekar“, 1969, Nr. 1, p. 97.

⁵¹ Wille M. Einige Bemerkungen zum „Verzeichnis bibliothekarischer Fachzeitschriften“.—„Zentralblatt für Bibliothekswesen“, 1967, Nr. 5, p. 278.

⁵² Tarybų Sąjungos Komunistų partija suvažiavimų, konferencijų ir CK plenumų rezoliucijose ir nutarimuose. D. 1, p. 543.

⁵³ Ромах Н. И. История развития библиотечного дела... , с. 64.

⁵⁴ Касымова А. Г. Библиотечное дело в Узбекистане... , с. 82.

⁵⁵ Васильченко В. Е. История библиотечного дела в СССР. М., 1958, с. 129.

⁵⁶ Курашвили Ф. Е. Библиотечное дело Грузинской ССР... , с. 31.

1944 m.⁵⁷, Estijoje — nuo 1944 m., Azerbaidžane — nuo 1947 m., Latvijoje — nuo 1948 m.⁵⁸, Armėnijoje — nuo 1950 m.⁵⁹ ir t. t. Lietuvoje, atkūrus Tarybų valdžią, 1940—1941 m. Vilniaus universitete veikė bibliologijos katedra, o nuo 1941 m. rudens buvo numatyta atidaryti savarankišką skyrių, „kurio pagrindinis uždavinys ruošti bibliografus ir aukštesnio tipo bibliotekininkus“⁶⁰. Pradėtą darbą nutraukė hitlerinė agresija. Dabartinis Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekininkystės skyrius veikia nuo 1949 m.

Dabar aukštos ir vidurinės kvalifikacijos bibliotekų darbuotojai ruošiami visose sąjunginėse respublikose. Šalyje veikia 9 kultūros institutai (iš jų 6 — RTFSR, 2 — Ukrainoje ir 1 — Kazachstane), 7 fakultetai arba skyriai prie pedagoginių institutų ir 6 prie universitetų⁶¹. Specialiųjų vidurinių mokyklų, ruošiančių bibliotekininkus, yra daugiau kaip 120. Kasmet paruošiama maždaug 10 000 kvalifikuotų bibliotekininkų, iš jų daugiau kaip 3000 su aukštesniu išsilavinimu⁶².

Bibliotekų darbo išvystymo šalyje uždaviniai reikalauja toliau spartinti bibliotekininkų ruošimą, nes kadru paruošiama dar per mažai. Latvijoje, Turkmėnijoje ir Armėnijoje aukštos kvalifikacijos bibliotekininkai ruošiami tik neakivaizdiniu būdu, o Tadžikistane, priešingai, nėra neakivaizdinio skyriaus⁶³. Kai kuriose respublikose specialistų procentas yra itin mažas. Aukštąjį išsilavinimą turinčių darbuotojų valstybinėse masinėse bibliotekose 1969 m. buvo tiek: Tadžikijos TSR — 2,8%, Latvijos TSR — 3,9%, Turkmėnijos

TSR — 4,3%, Lietuvos TSR — 5,6%, Moldavijos TSR — 6,5%, Kazachijos TSR — 6,8% ir t. t. Pastebėtina, kad ir specialistų lyginamasis svoris bibliotekose didėja per lėtai. TSRS Kultūros ministerijos masinėse bibliotekose 1960 m. su specialiuoju išsilavinimu dirbo 47% visų darbuotojų, 1968 m. — 51,4%, iš jų su aukštesniu specialiuoju išsilavinimu atitinkamai 7,5% ir 9,9%⁶⁴.

Bibliotekininkystės mokyklų studentų kontingentų išplėtimas iki realaus pareikalavimų lygio turi būti pagrįstas bibliotekų darbo perspektyvų prognozavimu. Būtina numatyti, kaip atrodys bibliotekų tinklas ir jų darbas po 10—15 metų vi-soje šalyje ir atskirose respublikose, atsižvelgiant į masinių komunikacijų sistemos plėtimąsi, respublikų ekonominio vystymosi lygį, jų gamybos profiliavimo bei kooperavimo planus. Ateities tarybinė biblioteka, kaip mokslinė problema, turi ne siaurą akademinę, o betarpišką, jau šiandien mūsų praktiniam darbui aktualią prasmę.

Aktuali yra taip pat mokymo planų tobulinimo problema. Dabar jau vargu ar galima nuginčyti, kad susidaręs bibliotekininkystės mokslo turinys negali tenkinti rytdienos reikalavimų. Į įvairias gyvenimo ir žmogaus veiklos sritis vis platesniu srautu braunasi automatika ir elektronika, ir bibliotekininkas, tiek kaip kultūros bei švietimo darbuotojas, tiek ir kaip informacijos specialistas, negali to nežinoti arba tai ignoruoti. „Dabar elektronei skaičiavimo mašinai lemta suvaidinti tokį patį vaidmenį, kokį praeityje

⁵⁷ Симаповский И. Б. Развитие библиотечного дела в БССР... , с. 250.

⁵⁸ Вернер Г. К. Успехи библиотечного строительства в Латвийской ССР.— «Библиотеки СССР. Опыт работы», вып. 29, 1965, с. 7.

⁵⁹ Мкртчян Г. Г. Библиотечное строительство в Армянской ССР.— «Библиотеки СССР. Опыт работы», вып. 33, 1966, с. 37.

⁶⁰ Bibliologijos skyrius Vilniaus universitete.— „Vilniaus balsas“, 1941, balandžio 27.

⁶¹ Жг. Справочник для поступающих в высшие учебные заведения СССР. 1969. М., 1969. 327 с.

⁶² Серов В. В. Библиотечная наука и некоторые вопросы библиотечного образования в СССР. Копенгаген, 1969, с. 21.

⁶³ Жг. Справочник для поступающих... , 1969.

⁶⁴ Показатели работы и анализ развития сети и деятельности массовых библиотек за 1968 год. М., 1969, с. 22; то же за 1960 год. М., 1961, с. 20.

suvaidino garo mašina, sukėlusi pramoninę revoliuciją" — teigia JAV mokslininkai⁶⁵. Elektroninių skaičiavimo mašinų parkas nuo 1959 m. iki 1968 m. padidėjo tiek: JAV — nuo 2034 iki 52 000, VFR — nuo 94 iki 3950, Japonijoje — nuo 11 iki 3500 ir pan.⁶⁶ Šiuolaikinė technika vis plačiau naudojama bibliotekų darbe. Ji įgalina naujai spręsti auklėjamojo, kultūros bei švietimo ir informacinio darbo uždavinius. Visus tuos poslinkius turėtų atspindėti bei stimuliuoti bibliotekininkestės specialybės mokymo planas.

Maskvos ir Leningrado bibliotekininkestės (vėliau — kultūros) institutai įnešė itin didelį indėlį, kuriant tarybinę bibliotekininkestės mokyklą. Jų mokymo planai, specialybės dalykų programos bei vadovėliai padeda organizuoti mokymo procesą atskirų respublikų bibliotekininkestės mokyklose. Maskvos Valstybinis kultūros institutas turi savo filialus Frunzėje bei Taškente. Tokiu būdu jis teikia betarpišką paramą Vidurinės Azijos respublikoms. Centrinėje spaudoje buvo netgi siūloma, siekiant paspartinti kadru paruošimą sąjunginėse respublikose, institutų filialus steigti visose respublikose ir perduoti jiems jau veikiančių bibliotekininkestės fakultetų bei skyrių kontingentus⁶⁷.

Kuriant tarybinę bibliotekininkestės mokyklą, tam tikrą vaidmenį vaidina ir respublikų specialistai. Jau paruošta bei paskelbta nemaža monografijų arba straipsnių apie svarbiausias bibliotekas ir apie bibliotekų vystymąsi atskirose respublikose. Atlikti dideli darbai, ruošiant sąjunginių respublikų bibliotekų istorijos bei knygos istorijos kursų programas. Lietuvos TSR paruoštas naujas universitetinio pobūdžio bibliotekininkestės specialybės mokymo planas, atspindintis respublikos istorines bei ekonomines sąly-

gas ir perspektyvinius bibliotekų poreikius, ruošiant kadrus. Daugelyje respublikų sukauptas nemažas patyrimas apie fondų ir katalogų organizavimą, knygos propagandą ir kt. bilingvizmo (arba polilingvizmo) sąlygomis. Paruoštas ir išleistas pluoštas paskaitų konspektų bibliotekininkestei studijuoti.

Daugelyje respublikų jau sukauptas pajėgus mokslinis potencialas. Mokslinius vardus bei laipsnius Charkovo kultūros instituto bibliotekininkestės fakultete turi 12 dėstytojų, Kijevo kultūros instituto bibliotekininkestės fakultete — 11, Vilniaus V. Kapsuko universiteto bibliotekininkestės ir mokslinės informacijos katedroje — 8, Baku universiteto bibliotekininkestės fakultete — 7, Minsko pedagoginio instituto bibliotekininkestės fakultete — 4 dėstytojai ir t. t.

Mobilizavus visos šalies jėgas, būtų galima sėkmingiau ir operatyviau spręsti mokymo planų, programų, mokymo priemonių bei vadovėlių ruošimo klausimą.

Siekiant toliau vystyti bibliotekų darbą respublikose, glaudžiau suldyti į vieningą sistemą visų respublikų bibliotekų darbą, reikia ieškoti būdų visų respublikų moksliniam potencialui sutelkti.

Nepakankamas įvairių specialistų mobilizavimas trukdo pasiekti optimalų tiek spaudinių klasifikavimo bei tarybinės nacionalinės bibliografijos traktavimo, tiek ir bibliotekininkestės, bibliografijos bei mokslinės informacijos problemų sprendimo variantą.

Svarbi priemonė mokslinė jėgoms sutelkti — koordinacinių suvestinių perspektyvinių mokslinio tyrimo darbo tematinų planų sudarymas, kuriuo pastaraisiais metais itin susirūpinta mūsų šalyje. Tokie planai — vienas pagrindinių darbo barų; jis turi rūpėti ir respublikos Tarpžinybinės bibliotekų tarybos mokslinio darbo komisijai.

⁶⁵ Маккарти Д. Информация.— В кн.: Информация. М., 1968, с. 7.

⁶⁶ Информационное письмо Комиссии по документалистике. (1969), № 22(24), с. 2 (ротапр. изд.).

⁶⁷ Фондот в Г. Библиотекарь — рядом.— «Известия», 1963, 9 июня.

Šio šimtmečio pradžioje JAV, Anglijoje, Vokietijoje, Skandinavijos ir kitose užsienio šalyse bibliotekininkystė jau buvo išvystyta. Tad ne be pagrindo V. Leninas ne kartą reikalavo įvesti mūsų šalyje „amerikietišką-šveicarišką“ bibliotekų darbo sistemą.

Jubiliejiniais metais, susumavę savo pasiekimus, įgyvendindami V. Lenino priesakus bibliotekų darbo srityje, privalome dėmesį kreipti ne tik į dar neišspręstus klausimus, bet ir palyginti kai kuriuos tarybinės ir Vakarų bibliotekininkystės rodiklius, kad mūsų rezultatai taptų dar raiškesni ir akivaizdesni.

Tarybinės bibliotekos, stovinčios liaudies interesų sargyboje, darbo turinys yra nepalyginamas su kapitalistinių šalių bibliotekų darbo turiniu, tad čia apsiribosime, palygindami tik kai kuriuos akivaizdžius statistikos duomenis.

Masinių bibliotekų fonduose pastaraisiais metais vienam gyventojui buvo tiek knygų: Vakarų Vokietijoje — 0,5⁶⁸, Olandijoje — 0,7⁶⁹, JAV (1967) — 1,5⁷⁰, Didžiojoje Britanijoje — 1,9⁷¹, Suomijoje — 2,2, Norvegijoje — 2,5 ir Švedijoje — 2,6 knygos⁷². Deja, pasigendame palyginamų duomenų apie Danijos bibliotekininkystę, kuri dabar yra laikoma geriausia pasaulyje. 1964 m. Danijos masinių bibliotekų, turinčių etatinius darbuotojus, fonduose buvo po 2,5 knygos vienam suaugusiam gyventojui⁷³.

Tarybų Sąjungos masinių bibliotekų fonduose 1968 m. vidutiniškai vienam gyventojui buvo po 5 knygas; imant atskirai respublikomis: Estijoje — 7,4, Latvijoje — 6,2, Lietuvoje — 5,7, Ukrainoje — 5,6, Baltarusijoje — 5,5, RTFSR —

5,2, Moldavijoje — 4,4, Armėnijoje ir Azerbaidžane — 4,2, Gruzijoje — 4,3, Kazachstane — 4, Kirgizijoje — 3,4, Turkmėnijoje — 2,9, Tadžikistane — 2,4, Uzbekistane — 2,3⁷⁴. Vadinasi, netgi tos tarybinės respublikos, kurios prieš pusamžį visai arba beveik neturėjo masinių bibliotekų, knygų skaičiumi masinių bibliotekų fonduose vienam gyventojui šiandien lygiuojasi su labiausiai išsivysčiusiomis kapitalistinėmis šalimis, o daugelis ir žymiai jas pralenkia.

Dėl suvestinių statistikos žinių stokos, deja, negalima analogiškai palyginti mokyklų, specialiųjų bei mokslinių bibliotekų vystymosi rezultatų. Fragmentiniai duomenys leidžia neabejoti, kad ir šios bibliotekos augo panašiais kaip ir masinės tempais, o jų rezultatai analogiškai pranaksta kapitalistinių šalių rodiklius.

Tarybinės bibliotekininkystės pasiekimai atspindi lenininį nacionalinio klausimo sprendimą šalyje Tarybų valdžios metais, ir tai yra mūsų bibliotekininkystės garbė ir pasididžiavimas.

Buržuaziniame pasaulyje gyvuoja teorijos, siūlančios atsakyti viso to, kas nacionališka, kaip „pasenusio ir trukdančio vystytis atributo“. Pvz., vienas iš pripažintų pirmosios šio amžiaus pusės buržuazinės sociologijos vadų Hoze Ortega-y-Gassetas, kurio pozicijas šiuo klausimu remia daugelis Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos sociologų, teigia: „Nacijos sąvoka išseko ir dabartinėmis sąlygomis nebeteri atėities ir... Europos tautos gali išsigelbėti tik tuo atveju, jeigu jos, atsisakiusios pasenusios idėjos apie naciją, pasuks „viršnacijos“ tapimo keliu, Europos susivienijimo keliu“⁷⁵.

⁶⁸ Зюберкрюб Г. Нормирование количественного состава фондов универсальных публичных библиотек Федеративной Республики Германии. Копенгаген, 1969, с. 5.

⁶⁹ Aus Bibliotheken in aller Welt...—„Der Bibliothekar“, 1969, Nr. 10, p. 1025.

⁷⁰ Ten pat, 1970, Nr. 4, p. 397.

⁷¹ Хаслам Д. Д. Стандарты по пополнению книжных фондов массовых библиотек в Великобритании. Копенгаген, 1969, с. 3.

⁷² Czytelnictwo w krajach Skandynawskich.—„Bibliotekarz“, 1969, Nr. 3, p. 94.

⁷³ Klingberg-Nielsen V. The Danish Standards for Bookstocks and Accessions.—„Scandinavian Public Library Quarterly“, 1969, Nr. 2, p. 73.

⁷⁴ Показатели работы и анализ... за 1968 год, с. 9.

⁷⁵ Cituojama pagal: Коммунизм и культура. М., 1966, с. 322.

Tarybinė tikrovė paneigia tokius samprotavimus. Mūsų šalies tautos, stojusios į socializmo kelią, susibūrusios į vieną broliškųjų TSRS tautų šeimą, pasiekė didžiulius rezultatus, vystydamos savo ekonomiką ir kultūrą. Nacionalinio vystymosi ir internacionalinio suartėjimo lozungas nekeičiamas ir ateityje. Naujoji partijos programa, nubrėžusi komunistinės visuomenės sukūrimo planą, nacionalinių santykių srityje kelia uždavinį „toliau visapusiškai vystyti visų tarybinių nacijų ir tautybių ekonomiką ir kultūrą, užtikrinti vis

glaudesnę brolišką jų bendradarbiavimą ir savitarpio pagalbą, susitelkimą ir suartėjimą visose gyvenimo srityse ir visokeriopai stiprinant TSR Sąjungą; pilnutinai panaudoti ir tobulinti TSRS tautų nacionalinio valstybingumo formas“⁷⁶.

Teisingas, lenininis nacionalinio klausimo sprendimas sudaro nepajudinamą pamatą, telkiant jėgas, panaudojant visą esamą teorinį, metodinį bei materialinį potencialą tolesniam bibliotekų vystymui šalyje.

Vilniaus Valst. V. Kapsuko universitetas
Bibliotekininkystės ir mokslinės
informacijos katedra

Įteikta
1970 m. sausio mėn.

ОТРАЖЕНИЕ ЛЕНИНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В БИБЛИОТЕЧНОМ СТРОИТЕЛЬСТВЕ СССР

К. СИНКЯВИЧЮС

Резюме

В начале XX века, как итог антинародной политики царского правительства, в России была крайне бедная сеть библиотек. В фондах общедоступных библиотек многих национальных регионов на 100 человек населения приходилось менее одной книги.

В. И. Ленин, марксисты-ленинцы, выдвинув лозунг равноправия наций, боролись за политическое, экономическое и культурное развитие всех наций и народностей страны. Победа Великой Октябрьской социалистической революции явилась решающим условием для осуществления ленинских принципов национальной политики.

В истории развития библиотечного дела в СССР ярко проявляются две тенденции.

Во-первых, библиотечное дело развивается в каждой национальной республике в соответствии с укладом жизни ее населения, традициями, планами экономического и культурного строительства и т. п. За исторически короткий срок создана широкая сеть библиотек разного типа, накоплены богатые фонды, включая и национальную литературу, воспитаны национальные кадры, созданы республиканские библиотечные центры: национальные библиотеки, центры национальной библиографии — книжные палаты и др. В этом процессе библиотеки более развитых республик оказали большую материальную и методическую

помощь библиотекам менее развитых республик.

Во-вторых, происходит сближение и унификация работы библиотек разных республик, создаются всесоюзные центры административного и научно-методического руководства, разрабатываются положения, уставы, правила, минимумы и другие нормативные документы всесоюзного значения.

По данным последних лет, число книг на душу населения в фондах массовых библиотек любой советской республики больше, чем в развитых капиталистических странах. Например, в фондах массовых библиотек Литовской ССР на одного жителя приходится 5,7 книги, в то время как в Швеции — 2,6, Норвегии — 2,5, Финляндии — 2,2, Англии — 1,9, Голландии — 0,7, ФРГ — 0,5 книги и т. д.

Современные условия научно-технической революции ставят перед библиотеками страны новые задачи в сфере культурно-просветительной работы и научной информации. В плане их решения — дальнейшее развитие библиотечного дела в национальных республиках, совершенствование координации и унификации работы библиотек страны, расширение системы деловой информации.

Ленинское решение национального вопроса является прочной основой дальнейшего развития библиотечного дела в СССР.

⁷⁶ Tarybų Sąjungos Komunistų partijos programa. Priimta XXII suvažiavime. V., 1961, p. 91—92.

Summary

The government of tsarist Russia had pursued an anti-national policy of „enlightenment". In the beginning of the 20th century library network in Russia was very small. In many national regions the stocks of public libraries held less than one book per a 100 inhabitants.

V. Lenin, Marxists-Leninists advanced the slogan of equality among peoples, fought for political, economic and cultural development of all the nations and nationalities of the country. The victory of the Great October Socialist Revolution determined the realization of the principles of Leninist national policy.

Two tendencies may be distinguished in the history of the development of libraries in the Soviet Union.

(1) The librarianship is developed in each national republic, taking into consideration the tenor of life of the population, traditions, plans of economic and cultural development and so on. During a historically short time a broad network of various types of libraries has been created, abundant library holdings have been collected, including the national literature stocks; national staff has been trained, republican centres of librarianship have been established: national libraries, institutions of national bibliography—Book Chambers etc. In this process the libraries of more developed republics rendered a considerable material assistance and gave advice to the libraries of less developed republics.

(2) An assimilation and unification of the library work in different republics have been taking place, All-Union administrative and scientific-methodical centres of management have been established, important documents such as regulations, statutes, rules, and other normative documentation have been worked out.

The data of recent years show that any Soviet Republic leaves behind developed capitalist countries by the number of books per head of population. For example, the rate of books in the stocks of public libraries of Soviet Lithuania is 5.7, while in Sweden—2.6, in Norway—2.5, in Finland—2.2, in England—1.9, in Netherlands—0.7, in West Germany—0.5, etc.

The conditions of modern scientific-technical revolution raise new tasks for the libraries of our country in the sphere of cultural mass activities and scientific information. The solution of these problems envisages a further development of librarianship in national republics, the improvement of coordination and unification of work of the libraries in our country and expansion of the system of business information.

The Leninist national policy serves as a firm basis for using all our available theoretical, methodical and material potential in order to solve the tasks of the further development of librarianship in our country.